

та інші характеристики держав та суспільств, що входили до полюсу на чолі з Радянським Союзом.

У підсумку аналізу біполярної організації міжнародної системи необхідно підкреслити, що вона обумовлює не лише особливий характер її структури, але й особливий характер функціонування та розвитку; підвищений рівень конкуренції та боротьби за виживання; високий рівень ресурсної мобілізації кожного з «полюсів»; стійкий розподіл сфер впливу; неможливість появи рівноцінної «третьої сили». Але головними характерними рисами «біполю» є високий рівень системної стабільності та відсутність гегемону, навіть якщо один з полюсів сильніший за іншого.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Mearsheimer J. Back to the Future: Instability in Europe after the ColdWar // International Security. - 1990. - Summer. - Vol.15, №1. - P.5-56. 2. Хонин В. Н. Теория международных отношений. Общая часть. - К.: Академ-Пресс, 2005. - 456 с. 3. The System Approach to International Politics // New Approach to International Politics / Ed. by M. Kaplan. - N. Y.: Sharpe, 1968. - 421 p. 4. Шергін С.О. Відповідальність лідерів і доля аутсайдерів. Гострі колізії сучасної міжнародної системи в умовах глобалізації. // Політика і час. -2006. - №7-8. - С.49-61.

УДК 327 (495):94 «1939/1945»

Глюк Т.В.

ПРОБЛЕМИ ГРЕЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЯЛТИНСЬКИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ

В статті аналізується становище в Греції напередодні та в період Другої світової війни в контексті трансформації системи міжнародних відносин на європейському континенті. Автор вивчає фактори, які визначили імперативи подальшого розвитку країни в повосному світі. Особливу увагу приділено політиці держав «Великої трійки» відносно Греції.

Ключові слова: міжнародні відносини, Греція, Великобританія, СРСР, ялтинська конференція

В статье рассматривается положение Греции накануне и в период Второй мировой войны в контексте трансформации системы международных отношений на европейском континенте. Автор выявляет факторы, которые определили императивы дальнейшего развития страны в послевоенном мире. Особое внимание уделено политике государств «Большой тройки» относительно Греции.

Ключевые слова: международные отношения, Греция, Великобритания, СССР, ялтинская конференция.

This article analyzes the situation in Greece before and during the Second World War in the context of the transformation of international relations in Europe. The author identifies factors that determined the imperatives of further development in the post-war world. Special attention is given to policies of "Big Three" regarding Greece.

Keywords: international relations, Greece, UK, USSR, Yalta Conference.

Друга світова війна стала однією із найбільш трагічних сторінок в історії ХХ століття, яка докорінно змінила конфігурацію системи міжнародних відносин. Доля повоєнного світу вирішувалася в ході низки зустрічей лідерів «Великої трійки» – СРСР, США та Великобританії. Однією з них, де відбувся розподіл сфер впливу між західними державами та СРСР, стала Ялтинська конференція 1945 р. [1]. Питання Балканського регіону не були у фокусі уваги на ній, але її рішення значною мірою вплинули на подальший розвиток Балкан в цілому та Греції - зокрема.

Погляди лідерів країн-переможниць на повоєнний устрій значно різнилися. Так, В. Черчилль прагнув відновити традиційну систему балансу сил в Європі, яка б дозволила протистояти поширенню радянського впливу. Ф. Рузвельт основою повоєнного світопорядку вбачав систему «чотирьох поліцейських», згідно з якою США, Великобританія, СРСР та згодом Китай колективно виступатимуть гарантами міжнародного миру. Позиція Й. Сталіна, як влучно зазначив Г. Кіссінджер, являла собою сплав комуністичної ідеології та традиційної російської зовнішньої політики, актуальним завданням якої залишалося поширення радянського впливу на Центральну Європу та створення буферної зони навколо СРСР [2, 355].

Балкани, які вже зіграли роль «порохової діжки Європи», знову опинилися на перетині інтересів європейських держав. Спроби Й. Сталіна реанімувати проект створення Балканської федерації народів за участю Туреччини, який розроблявся ще на початку ХХ століття, виявилися безуспішними. Хоча часткове втілення ця ідея все ж отримала шляхом заснування федеративної Югославії [3; 4].

Подібні плани були і у Великобританії, для якої, починаючи ще з часів Кримської війни 1853 – 1856 рр., питання недопущення просування російського впливу на Близький Схід та Балкани було одним із вагомих завдань зовнішньої політики. Наразі від успішності реалізації «середземноморської стратегії» залежало не лише збереження відвоєнованих позицій в Єгипті та арабських країнах, а також на Кіпрі, Мальті та Гібралтарі, але й передбачалося оволодіння новими позиціями у Лівії, Сирії, Греції та Югославії [5, 12]. Тому, як влучно зазначив американський журналіст Ральф Інгерсолл, «Балкани були тим магнітом, на який, як би не струшували компас, незмінно вказувала стрілка британської стратегії» [6, 94].

У 1940 році В. Черчилль висунув ідею створення Балкано-Дунайської конфедерації у складі Болгарії, Югославії, Туреччини, Греції, Албанії та Македонії. Формально конфедерація була б самостійним державним утворенням, однак її зовнішня політика мала реалізовуватися у відповідності до британських інтересів та протистояти впливу СРСР [7]. Практичними кроками до реалізації проекту стало створення в листопаді 1940 року емігрантськими урядами в Лондоні тимчасової «польсько-чехословацької федерації» та підписання у січні 1942 року Договору про політичний Союз між грецькими та югославськими емігрантськими урядами. Додаткових важелів реалізації планів надавала підтримка з боку Папи Римського Пія XII, який вважав, що католицька церква повинна домінувати в управлінні майбутньої конфігурації і, попри складні англо-італійські відносини, виступав одним із ініціаторів проекту. Після закінчення війни такі регіональні федерації мали перетворитися в політичні та економічні унії, що включали б у свій склад усі Балканські і придунайські країни. Однак перебіг військової кампанії не дозволив втілити федеративну модель організації східноєвропейського регіону, а домовленості досягнуті в ході Ялтинської конференції остаточно нівелювали цей проект [8, 40 – 41].

Зміна балансу сил в Європі напередодні Другої світової війни, постання нових диктатур, активне втручання Радянського Союзу у європейську політику

та ревізійністська стратегія націонал-соціалістів у Німеччині змушували уряди балканських країн шукати нові вектори міжнародної політики та національних зовнішньополітичних партнерів. Невирішені регіональні конфлікти та територіальні суперечки не сприяли регіональній консолідації, а спроби інтеграції в рамках оборонних союзів, на кшталт Балканської Антанти, не вирішували питання організації ефективної моделі протидії загрозам.

Складна внутрішньополітична ситуація в Греції, де на фоні постійного протистояння республіканських та промонархічних сил, значного падіння економічних показників і рівня життя населення та відчутної суспільної напруги зростала популярність лівих сил, обумовлювала страх перед більшовицькою загрозою в середовищі владних еліт. Підтримка комуністичної партії Греції була настільки високою, що її лідер Н. Захаріадіс серйозно розглядав можливість здійснення в Греції соціалістичної революції [9, 39 – 45]. На заваді цьому постало встановлення 4 серпня 1936 року авторитарного режиму генерала І. Метаксаса, відомого як *Режим Четвертого Серпня*. В країні було оголошено надзвичайний стан і розпущено парламент. Політичні партії поставлено поза законом, а їх лідери або були змушені співпрацювати із новою владою, або ув'язнювалися.

Греція орієнтувалася на Великобританію як найпотужнішу присутню у Середземноморському басейні морську державу, але вважала за необхідне балансувати між Італією й Німеччиною та нею. Усвідомлюючи відсутність власного сильного флоту та зовнішню загрозу, в першу чергу з боку Італії, греки хотіли залишатися нейтральними в разі конфлікту великих держав. А на випадок нападу заручилися підтримкою Британії. 13 квітня 1939 р. Греція та Румунія отримали односторонні гарантії того, що будь-яка загроза незалежності країн, на яку вони дадуть військову відсіч, приведе до того, що Англія надасть їм «всю можливу посильну допомогу та підтримку». У той же день до заяви Н. Чемберлена приєднався французький уряд. А 14 квітня 1939 р. вона була підтверджена посланням Президента США Ф. Рузвельта урядам Німеччини та Італії, в якому він застерігав їх від збройної агресії проти третіх

держав, що мало позитивний моральний ефект для балканських країн. Натомість, сприйняття англійських гарантій в СРСР розцінювалося як виклик Заходу [10; 53,55].

Після нападу Італії 28 жовтня 1940 р. грекам вдалося не просто утримати оборону, але навіть відтіснити італійців у Південну Албанію [11, 274 – 278]. Однак, І. Метаксас чудово розумів що сили не рівні і відверто заявляв, що «Греція не бореться задля перемоги, а тільки задля слави та честі. Вона має обов'язок бути гідною своєї історії... Є часи, коли нація, якщо тільки вона хоче залишатися великою, мусить вступити у бій, навіть коли не має надії на перемогу» [12, 343]. Побоюючись німецького вторгнення, генерал І. Метаксас вирішив обмежитися підтримкою Британії виключно з моря та повітря, уникаючи наземних операцій та участі у воєнних діях албанських частин. Великобританія в 1941 році прагнула створення «Балканської ліги» в складі Туреччини, Греції та Югославії, що надало б їй можливість відкрити сухопутний фронт на Європейському континенті та посилювало її позиції у Середземномор'ї та Африці [13, 54]. У січні 1941 р. І. Метаксас помирає і новим Прем'єром Греції стає О. Коризис, який погоджується на британську пропозицію і запрошує англійський експедиційний корпус. У лютому 1941 року війська союзників висаджуються у Греції. Введений англійський контингент виявився значно меншим за досягнуті домовленості (58 тисяч солдат замість 100 тисяч). Німеччина блискригом захопила територію Греції у квітні 1941 р. [14, 138 – 145]. Втручання англійців в Греції врятувало країну від повторення югославського сценарію і визначило перспективи її подальшого розвитку, але цей крок носив більше політичний, ніж стратегічний характер і ще доводив тогочасну слабкість Британії.

6-го квітня 1941 р. німецькі війська вторглися в Грецію і до кінця місяця окупували усю країну, 20 – 31 травня 1941 р. й о. Кріт. Георг II залишив країну і прибув до Лондона, де сформував уряд у вигнанні, який одразу ж був визнаний британським керівництвом. Однак постійні суперечності між республіканцями та монархістами зводили нанівець ефективність роботи уряду

Е. Цоудероса. Відносини з грецьким рухом опору підтримувалися ним виключно через британських посередників, а єдиною підвладною йому військовою силою були грецькі військові загони в Єгипті. Другий центр грецької консолідації виник у Каїрі після британських перемог в Північній Африці. Під керівництвом британців тут було створено грецьку армію, флот та повітряні сили [11, 346 – 348].

Після окупації Греції німці передали управління своїм болгарським та італійським союзникам, зберігши за собою лише стратегічно вразливі райони навколо Афін та Салонік та свої гарнізони на стратегічно важливих островах, зокрема на о. Крит. В країні було створено німецько-італійський протекторат "Грецька держава" на чолі якого стояв маріонетковий грецький «уряд» з Прем'єр-міністром Г. Цолакоглу (1941-1942 рр.), а фактично країною керував повноважний представник Берліну Г. Альтербунг. Економіка країни, що залежала від вільного торгового судноплавства по Середземному морю, швидко прийшла в занепад. Конфіскація припасів у населення та зруйнована інфраструктура, а також морська блокада британськими військами, спричинили взимку 1941/1942 рр. голод, в результаті якого, за наявними даними, лише в Афінах загинуло понад 24 тис. чол. [13, 273 – 274].

З осені 1941 р. в гірських районах Греції поширився рух опору, на чолі якого став новостворений Національно-Визвольний фронт Греції (ЕАМ) під керівництвом комуністів. Прагнучи звільнити країну від італо-німецької окупації, представники цього руху були опозиційно налаштовані до уряду Е. Цоудероса та досягли домовленостей щодо проведення плебісциту відносно подальшої державного устрою Греції після завершення бойових дій. На початку 1942 р. ЕАМ приступила до створення Народно-Визвольної Армії Греції (ЕЛАС), яка розпочала свої дії улітку 1942 р. Іншою впливовою організацією руху опору була Національна Демократична Грецька Ліга (ЕДЕС) створена під командуванням полковника Н. Зерваса у вересні 1941 р., що опиралася на праві сили і визнавала законну владу генерала Н. Пластираса, який перебував в

еміграції. З обома групами було налагоджено співпрацю британським Управлінням спеціальних операцій і проведено низку успішних акцій у 1942 р.

Перебіг подій у Греції напряму залежав від військових та політичних рішень британського керівництва. Прагнучи зберегти контроль над Середземномор'ям, Великобританія, при схваленні США, надавала великого значення збереженню Греції в сфері свого зовнішньополітичного впливу і прагнула запобігти її переходу під контроль партизанських загонів комуністичного спрямування. Цім пояснюється підтримка грецького монарха та його уряду, на яку робило ставку англійське керівництво. Разом з тим, британці активно використовували повстанські загони комуністичного та республіканського спрямування для боротьби з військами Осі. Однак, починаючи з 1943 р. відносини між групами спротиву в Греції та між ними й англійською владою значно ускладнилися [13, 274]. У липні 1943 року спроби британського керівництва об'єднати різні групи увінчалися підписанням Угоди Національних Загонів і зобов'язаннями співпрацювати у боротьбі з окупантами. Британцями було організовано перелік лідерів руху спротиву до Каїру, де відбулися переговори з представниками уряду в екзилі. Першим питанням, яке поставили повстанські лідери (представлені чотирма очільниками ELAS і по одному від EDES і ЕККА) було створення коаліційного уряду, в якому була б представлена кожна з повстанських організацій, а також, вимога до короля не повертатися у Грецію до проведення плебісциту. Після консультацій із В. Черчиллем та Ф. Рузвельтом Георг II відкинув її і заявив, що повернеться в Афіни перед голосуванням. Це змусило партизанських лідерів повернутися до Греції, не підписавши жодних угод [11, 351].

Після капітуляції Італії в 1943 р. загонам ЕАМ/ ELAS вдалося заволодіти великою кількістю італійського озброєння, що значно посилило їхні позиції та зменшило залежність від британців. Щоб запобігти монархії ELAS у жовтні 1943 року намагається розгромити EDES. Так розпочався конфлікт, що згодом переріє у затяжну громадянську війну. У березні 1944 р. ЕАМ створює Політичний Комітет Національного Визволення (ПЕЕА) як альтернативу

грецькому уряду в екзилі. Після придушення у квітні 1944 року повстання в частинах грецької армії та флоту, що базувалися в Єгипті, відбулася грандіозна чистка у лавах збройних сил. Водночас, зміни відбуваються і у керівництві грецького уряду в екзилі, який очолив Г. Папандреу. У травні 1944 року він скликає нараду визвольних сил в Лівані, на яку прибули представники усіх політичних партій та груп опору в Греції. За підсумками наради було прийняте рішення про створення коаліційного уряду за участю представників лівих сил. Однак по поверненню до Греції ЕАМ та РЕЕА відмовилися від участі в коаліційному уряді і змінили свою позицію лише у вересні 1944 р., після переговорів із радянським емісаром полковником Г. Поповим.

Каталізатором подальших внутрішньополітичних процесів у Греції стали домовленості, досягнуті між лідерами СРСР та Великобританії. Після того, як у червні 1944 року армія союзників висадилася у Нормандії і просунулася на схід, результат війни став очевидним. Позиції Сталіна значно посилюлися, відповідно, й вимоги СРСР теж різко зросли. Якщо станом на 1941 р. головним завданням СРСР вбачав збереження своїх кордонів після територіальних захоплень 1939-1940 рр., то на початок 1945 року йшлося про політичний контроль над територіями далеко за межами Радянського Союзу [2, 371]. Білий дім був змушений до пошуку компромісів із Москвою, але одночасно прагнув обмеження радянського впливу в Європі [15, 37; 2, 368]. Цім пояснюється обережність політики Ф. Рузвельта відносно європейських питань, які, на його думку «є настільки складними, що краще стояти від них подалі, на крайній випадок, обмежитися проблемами, які безпосередньо стосуються Німеччини...» [16].

Напередодні перемовин Й. Сталіна і В. Черчилля в Москві Президент США через свого посла А.Гаррімана передає Й. Сталіну послання наступного змісту: «Я переконаний, що в нинішній війні буквально не існує жодного питання, будь-то військового чи політичного плану, в якому не були б зацікавлені Сполучені Штати» [17, 224]. Ф. Рузвельт пояснював у секретній переписці з А. Гарріманом, «моя надія полягає в тому, що ця двостороння

конференція являється не більше ніж попереднім дослідженням англійцями та росіянами тих питань, що будуть обговорюватися уже на повномасштабній конференції за участю нас трьох. Дуже важливо, щоб містер Хелл і я мали повну свободу дій по закінченню цієї конференції» [18].

Незважаючи на пасивну політику Ф. Рузвельта у європейських питаннях, В. Черчилль намагався зберегти позиції в районі Середземномор'я, підкреслюючи, що для нього «головним питанням було визнання Радянським Союзом британського панування в Греції та Середземномор'ї» [19, 353]

У травні 1944 р. британський уряд виступив із пропозицією, щоб упродовж наступних місяців СРСР взяв на себе відповідальність за становище у Румунії, а Великобританія – у Греції. Хоча Ф. Рузвельт погодився на таке врегулювання, діяти воно так і не почало [11, 358]. У жовтні 1944 р., коли В. Черчилль та Е. Іден були в Москві, британський міністр запропонував Й. Сталіну домовитися про розподіл сфер впливу. Як стверджує В. Черчилль в своїх мемуарах, Й. Сталін погодився на домінуючий вплив Великобританії у Греції [20, 448 – 449].

Таким чином подальшу долю Греції було вирішено. 12 жовтня 1944 р. німецькі війська залишили Афіни, а через кілька днів місто було зайнято частинами британської армії. Влада негайно вжила заходів для швидкого роззброєння партизанських загонів та формування частин національної армії. Британці розпочали військові дії проти ELAS. Відсутність підтримки з боку Москви, яка призначила свого посла в Афіни, визнавши таким чином новий грецький уряд, стала визначальним фактором, що змусив ЕАМ скласти зброю і вдатися до переговорів із британцями. У лютому 1945 р., за домовленістю з британцями в обмін на проведення загальних виборів та референдум про долю монархії, ELAS було розпущено. Легітимізація дій Великобританії відбулася в ході Ялтинської конференції, де було підтверджено закріплення Греції в сфері британського впливу [21, 179 – 183].

Завершення Другої світової війни призвело до кардинальної трансформації системи міжнародних відносин. Домовленості, досягнуті в ході Московської

зустрічі В.Черчилля та Й.Сталіна та підтверджені в ході Ялтинської конференції, окреслили імперативи подальшого розвитку Греції. Відсутність належної підтримки комуністів з боку Москви та англійська участь визначили підсумки громадянської війни у Греції 1946 – 1949 рр. Подальша економічна та політична підтримка з боку США сприяли економічному зростанню

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Тегеран – Ялта – Потсдам: Сборник документов / Сост: Ш.П. Санакоев, Б.Л. Цыбулевский. – 2-е изд. – М.: «Международные отношения», 1970. – 416 с.
2. Киссинджер Г. Дипломатия. /Пер. с англ. В.В. Львова. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
3. Рыбас С.Ю. Сталин. – М.: Молодая гвардия, 2009. – 912 с.
4. Дергачев В. Цивилизационная геополитика (Геофилософия): Междисциплинарный учебник для вузов. – К.: ВИРА-Р, 2004. – 672 с.
5. Голь Шарль де. Военные мемуары. Призыв. 1940 – 1942 гг. – Т. 1. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – С. 12.
6. Ингерсолл Р. Совершенно секретно. – М., 1947. – с. 94.
7. Широкопад А.Б. Балканско-Дунайская конфедерация. Могла ли Вторая мировая война в 1943 году перерасти в третью мировую? // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://topwar.ru/25672-balkanodunayskaya-konfederaciya.html>
8. Багаева А. Восточноевропейские интеграционные импульсы // Обозреватель. – 2013. - №11 (286). – с. 40-41.
9. Шепенков К. Греция: проблемы современной истории. – М.: Мысль, 1987. – С.39 – 45.
10. Hitchens M. Germany, Russia and the Balkans: Prelude to the Nazi-Soviet Non Aggression Pact. – N.Y.: Boulder, 1983. – p. 53-55.
11. Славич Б. Історія Балкан. XX століття. / Пер. з англ. Р.Семків. – К.: Свенас, 2004. – 600 с.
12. Bobby John Marcis. The Foreign Policy of the Metaxas Regime, 1936-1941. – Indiana University Press, 1979. – p.343.
13. Говард М. Большая стратегия. – Пер с англ. Ю.Чеподаева, Б.Павлова и М.Щебенюкова; под ред. О.Ржешевского. – М.: Воениздат, 1980. – 463 с.
14. Фуллер Дж.Ф.С. Вторая мировая война 1939 – 1945 гг. Стратегический и тактический обзор /Пер с англ. В.Герасимова и Н.Яковлева. – М.: Издательство иностранной литературы, 1956. – с. 138-145.
15. Мягков М.Ю. Подходы США к европейскому устройству в свете отношений с Советским Союзом в 1943 – 1945 годах. // Вестник МГИМО. – 2010. - №5. – с. 33-39.
16. Harriman A. Memorandum of Conversation with the President During Trip to Washington, D.C., October 21 – November 19, 1944. – Manuscript Division. W.A. Harriman Papers. Chronological file. Cont. 175.
17. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны. 1941 – 1945.: документы и материалы //М.: Политиздат, 1984. – Т.2. – с. 224.
18. Roosevelt F. to Harriman A., October 4, 1944. – US. Library of Congress. Manuscript Division. W.A. Harriman Papers. Chronological file. Cont. 174.
19. Данн Д. Между Рузвельтом и Сталиным. Американские послы в Москве - М.: Три Квадрата, 2004. – 472 с.
20. Черчилль У. Вторая мировая война. (В 3-х книгах) – М.: Воениздат, 1991. – Т. 3. – 702 с.
21. Крымская конференция 4-11 февраля 1945 г. Запись заседания глав правительств. 9 февраля 1945 г., 16 час., Ливадийский дворец //Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: Сборник документов. Т. IV. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4-11 февраля 1945 г.) – М.: Издательство политической литературы, 1979. – с. 179 – 183.